

Aktuálnosť Komenského je v jeho otázkach, nie v odpovediach

Ladislav Kováč

Na tejto konferencii hodnotili Komenského dielo pedagógovia, psychológovia, historici, jazykovedci. Chcel by som sa k nim pripojiť pár slovami ako biológ.

V posledných rokoch rozvíjame v biológii ideový a metodologický prístup, ktorý sa označuje ako kognitívna biológia. Kognitívna biológia chápe všetky organizmy, od najjednoduchších až po človeka, ako poznávacie systémy. Biologická evolúcia je rastom poznania. Na biologickú evolúciu nadväzuje kultúrna evolúcia; i v kultúrnej evolúcii sa naše poznanie sveta trvalo zväčšuje. Človek dvadsiateho storočia pozná oveľa viac než poznal človek antiky.

Aký je potom poznávací význam človeka, ktorý žil pred 400 rokmi? Hoci to aj bola osobnosť mimoriadnej inteligencie a mimoriadneho vzdelania, poznatky, ktoré mal o svete, dávno museli byť prekonané kultúrnym vývojom, nahradené novými, presnejšími poznatkami. O Komenskom sa niekedy hovorí, že bol Galileim pedagogiky, Newtonom didaktiky. Jeho význam pre humanitné vedy bol zrovnávaný s významom Kopernika pre prírodné vedy. Pri úcte k epochálnemu dielu Komenskému nemôžem sa stotožniť s týmto porovnaním. Z principiálneho dôvodu. Nielen pedagogika, ale humanitné a sociálne vedy vo svojom celku nachádzajú sa zatiaľ, zdá sa mi, v predgalileovskom a prednewtonovskom štádiu. Ešte iba čakajú na svojho Kopernika. Naše skutočné znalosti o človeku a spoločnosti sú zatiaľ nepatrné, v tejto oblasti sme vlastne stále ešte v predhistórii vedeckého poznávania. Veď disproporcia medzi úžasným pokrokom prírodných vied a zaostávaním duchovných vied je jednou z príčin nebezpečnej situácie súčasného sveta, keď je prežitie kultúr, ba i prežitie človeka ako biologického druhu, ohrozené. Je to veľká výzva pre mladú generáciu vedy – možno Kopernik humanitných vied sedí tu dnes medzi nami, v radoch mladých kolegov.

Ak je tomu tak, v čom je potom hodnota Komenského diela pre prítomnosť? Je v tom, v čom je hodnota diela iných veľkých duchov minulosti, ktoré obohatili kultúru. Je iste aj v tom, že jeho dielo bolo tehličkou v stále impozantnejšej stavbe poznania. Je však najmä v niečom inom. Odvolávam sa na konštatovanie francúzskeho vedca, etnológa Claudea Lévi-Straussa: „Vedec nie je ten, kto dáva správne odpovede, ale ten, kto stavia správne otázky.“ Podobne sa vyjadril nemecký fyzik Werner Heisenberg. Povedal, že prírodovedec vidí hodnotu predchádzajúcich filozofických systémov nie v odpovediach, ktoré nám poskytli, ale v otázkach, ktoré položili. Domnievam sa, že význam Komenského pre našu dobu, význam dôležitý a aktuálny, je

v otázkach, ktoré formuloval, či už priamym vyjadrením alebo implicitne svojím dielom.

Zmienim sa o niektorých z týchto otázok, ktoré pre nás i pre budúcnosť ostávajú trvalou výzvou, ako pre bádanie, tak pre praktickú pedagogickú činnosť.

Prvá otázka: Do akej miery je vzdelávanie iba rozvíjaním potencí, ktoré dieťa a mladý človek už v sebe nesie a do akej miery je vštepovaním čohosi nového, čo nie je latentne prítomné? Je to otázka, na ktorú dnes teória učenia hľadá odpovede prostredníctvom experimentovania. My stále ešte nevieme, či výchova je viac selekciou, výberom z toho, čo už je potenciálne prítomné, a či je viac inštrukciou, vnášaním, implantovaním. Je to Komenského otázka. Komenský sa klonil skôr k prvej interpretácii, keď dieťa prirovnával k rastlinke, ktorá sa sama dokonale rozvinie, ak je správne pestovaná. V jeho poňatí učiteľ je skôr záhradníkom, kultivátorom, než inžinierom a konštruktérom.

Iná otázka: Je ontogenéza psychiky, vývin jedinca jediným procesom kvantitatívneho rastu znalostí a či je sled viacerých štádií a kvalitatívnych zmien? V našom storočí sa tejto otázke experimentálne venoval veľký obdivovateľ Komenského švajčiarsky psychológ Jean Piaget. Nepoznáme stále definitívnu odpoveď.

Dôležitá otázka nielen pedagogiky, ale psychológie a filozofickej antropológie: Aká je funkcia hry? Funkcia nie iba ako prostriedku výučby a vzdelávania, ale funkcia v celom ľudskom živote. I v živote dospelého človeka: z hľadiska jeho hodnoty a jeho zmyslu. Keď dnes ráno diskutovali predstavitelia Univerzity Komenského s generálnym riaditeľom UNESCO F. Mayorom, upútala ma táto poznámka dekana Filozofickej fakulty Ivana Slimáka: Naše deti sa prestali hrať medzi sebou. Hrajú sa s počítačmi, osvojujú si svet cez zjednodušené počítačové modely. Učia sa životu cez jednoduché, primitívne schémy, aké im predkladá televízia. Treba deti vrátiť k sociálnej hre: len keď sa budú hrať navzájom, naučia sa, čo je zodpovednosť voči skupine, čo sú práva a povinnosti jedinca. Výchova k ľudským právam by sa mala diať prostredníctvom sociálnej hry.

Je to krásna myšlienka, podnetný návrh. Vlastne je to jedna z variácií na Komenského tému. Učenie ľudským právam pomocou hry – idea dôstojná pôdy univerzity, ktorá nesie Komenského meno!

Iná otázka, obsiahnutá v Komenského diele: Aká je povaha ľudského myslenia? Žijeme v počítačovej dobe. Stalo sa módou zrovnávať činnosť mozgu a fungovanie počítača. V kognitívnej biológii sa skôr domnievame, že táto metafora mozgu ako počítača je nevhodná, ba scestná. Myslenie je možno skôr abstraktnou motorikou, interakciou s prostredím cez symbolickú motorickú aktivitu. Komenský vari čosi také intuitívne vytušil. Preto toľko zdôrazňoval, že výchova by mala spočívať nie v pasívnom predkladaní abstraktných pojmov, ale oveľa viac v konkrétnej činnosti, v manipulovaní s konkrétnymi predmetmi, v experimentovaní.

To je len pár otázok, ktoré nám ostávajú ako aktuálna výzva z Komenského odkazu. No okrem cenných otázok nesmieme zanedbať stále živé odporúčania, i príkazy, ktoré nachádzame v Komenského diele. Zmienim sa len o jednom z nich a ním chcem zakončiť svoj krátky príhovor. Odvažujem sa dokonca navrhnúť ho ako záverečné odporúčenie, ako prikázanie z tejto konferencie. Komenský nám odkazuje: Tou hlavnou vecou, ak nie jedinou, na ktorej záleží a na ktorú sa má sústrediť celé naše úsilie, je „šťastie ľudského rodu“.